

İlmî Şahsiyeti. Hz. Ali ashâb-ı kirâm arasında Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle kendini kabul ettirmiş bir otoritedir. Rivayet ettiği hadislerin çoğu fikhî konulara dair olup bunları Hz. Peygamber'den ve Hz. Ebû Bekir, Ömer, Mikdâd b. Esved ve hanımı Hz. Fâtîma'dan duymuştur. Kendisinden de oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed el-Hanefiyye, diğer sahâbilerden Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Ebû Saïd el-Hudrî ve daha başkaları, ayrıca Ebû'l-Esved ed-Düelî, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Şa'bî, Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Zir b. Hubeyş gibi birçok tâbî rivayette bulunmuşlardır. Rivayet ettiği hadislerin tamamı 586'dır. Bunlardan yirmisi hem Buhârî hem de Müslim'de yer almakta, ayrıca dokuzu sadece *Şahîh-i Buhârî*'de, on beşi de *Şahîh-i Müslim*'de bulunmaktadır. Resûl-i Ekrem ile çoğu zaman beraber bulunması sebebiyle rivayet ettiği hadisler içinde onun *şemâil**'ine, ibadet ve dualarına dair olanlar daha çoktur. Hz. Peygamber zamanında yazdığı ve devamlı olarak kılıcının kınında taşıdığı bir hadis *sahîfe**'si vardı. Bizzat kendisinin belirttiğine göre bu sahîfe diyete dair hükümlerle düşman elindeki bir esiri kurtarmanın yolları, bir kâfir için müslümanın öldürülemeyeceği, Medine'nin Harem bölgesi sınırları gibi konulardaki hadisleri ihtiva etmekteydi (Buhârî, "İlim", 39, "Cihâd", 171, "Cizye", 10, 17). Söz konusu sahîfe, Rifat Fevzi Abdülmuttalib tarafından muhtevası tahlil edilerek *Şahîfetü 'Alî b. Ebî Tâlib* adıyla Kahire'de yayımlanmıştır (1406/1986). Hz. Ali, Kur'an-ı Kerîm ile bu sahîfenin dışında Hz. Peygamber'den özel bir tâlimat almadığını ve başka bir şey yazmadığını ısrarla belirtmiştir (bk. Müslim, "Eđâhî", 43-45). Hilâfeti zamanında, hadislerin dikkatle rivayet edilmesini temin maksadıyla, Hz. Peygamber'e aidiyetini kesin olarak bilmediği hadisleri nakledenlere, onları Resûl-i Ekrem'den duyduklarına dair yemin ettirdi (Tirmizî, "Tefsîr", 4). Herkesçe bilinen hadislerin rivayet edilmesini gerektğini söyler, bu vasfı taşımayan ve güvenilmeyecek derecede zayıf olan (*münker**) rivayetlerle meşgul olmayı menederdi.

Kur'an-ı Kerîm konusundaki derin bilgisinden faydalanmak isteyenleri kendisine soru sormaya teşvik eder, âyetlerin nerede ve ne zaman nâzil olduğunu çok iyi bildiğini söylerdi. Zira Hz.

Peygamber daha hayatta iken Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş bulunan ve onun meselelerine hakkıyla vâkıf olan sayılı sahâbilerden biri de o idi. Ne yazık ki aşırı taraftarları hadis konusunda yaptıkları gibi tefsir ilminde de ona birçok görüş nisbet ettikleri için, Kur'an tefsirine dair güvenilebilir pek az kanaati kaynaklara intikal edebilmiştir. Ondan rivayet edilen tefsire dair bilgilerin güvenilir üç *tarik**'i şöyledir: 1. Hişâm b. Hassân el-Ezdî - Muhammed b. Sîrîn - Abîde es-Selmânî - Ali b. Ebû Tâlib. 2. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Hüseyin - Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî - Ali b. Ebû Tâlib. 3. Zührî - Ali b. Zeynelâbidîn - babası Hüseyin b. Ali - babası Ali b. Ebû Tâlib. Talebesi Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ali b. Ebû Tâlib'den daha güzel Kur'an okuyan birini görmediğini söylemiştir. Ondan *arz** yoluyla kıraat öğrenen diğer tâbîler arasında Ebû'l-Esved ed-Düelî ve Abdurrahman b. Ebû Leylâ da bulunmaktadır.

Ali b. Ebû Tâlib Yemen'de kadılık yapmıştır. Hz. Peygamber Hâlid b. Velîd'den sonra onu bu görevle Yemen'e göndermek istediği zaman, kendisi ilmî durumunun böyle bir vazifeyi başarıyla yürütmeye elverişli olmadığını ileri sürmüş, fakat Hz. Peygamber elini onun göğsüne koyarak kendisini teskin etmiş, Allah Teâlâ'nın ona doğruyu ilham edeceğini ve hakkı söyleteceğini belirterek tereddütlerini gidermiş, orada nasıl hükmetmesi gerektiğini öğretmiştir (Ebû Dâvûd, "Ağdiye", 6; Tirmizî, "Ağkâm", 5; *Müsned*, I, 83, 88, 111, 136, 149, 156). Vedâ haccında Hz. Peygamber'le birlikte haccetmek için Yemen'den yola çıkmış ve Mekke'de buluşmuşlardır. Onun hukuk bilgisi ve hüküm vermedeki başarısı Hz. Ömer tarafından, "En isabetli hüküm verenimiz Ali idi" şeklinde ortaya konulmuştur (Buhârî, "Tefsîr", 2/6). Bu sebeple ilk üç halife önemli meselelerde onun fikrini almayı ihmal etmemişlerdir. Diğer sahâbiler de görüşlerinin doğruluğuna inandıkları için hakkında fikir beyan ettiği dinî bir meseleyi başkalarına sorma ihtiyacını duymamışlardır. Ashâbın en âlim sîmalarından biri olduğu halde ondan İbn Ömer, İbn Abbas gibi genç sahâbilerden daha az bilgi nakledilmesinin sebebi, hilâfet yıllarının tamamen savaşlarla ve ortaya çıkan fitneleri bastırmakla geçmiş olması, geniş fıkıh ve tefsir bilgilerini genç nesillere aktarmaya fırsat bulamamasıdır. Ötekilerin bu konudaki en büyük

avantajları, Hz. Ali'ye nisbetle daha uzun bir ömür yaşamış olmalarıdır. Muhammed Rewâs Kal'acî'nin derleyip yayımladığı *Mevsû'atü fıkhi 'Alî b. Ebî Tâlib* (Dimaşk 1403/1983, 648 sayfa) adlı esere bakarak onun İslâm hukuku sahasındaki geniş kültürü hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Hz. Ali'nin nahiv ilminin esaslarını ortaya koyduğuna dair rivayetin güvenilir bir kaynağı yoktur. *Cifr** ilminin ona nisbet edilmesi ise tamamen asılsız bir iddidir.

Fesahati ve üstün hitabeti ile de tanınan Hz. Ali'nin güzel ve hikmetli sözleri kaynaklarda nakledilegelmiştir; fakat onun düşünce ve hitabetine has özelliklerden yoksun siyasî-dinî görünümlü bazı hitabe ve mektupları şair ve edip Şerîf er-Radî (ö. 359/969) tarafından bir araya getirilmiştir (bk. NEHCÜ'l-BELÂGA). Şiirler bu eserdeki sözlerin Hz. Ali'ye ait olduğunda şüphe etmedikleri halde Sünîler bunları haklı olarak tereddütle karşılamakta ve bu rivayetlerin çoğunun onunla bir ilgisi bulunmadığını kabul etmektedirler. Ali b. Ebû Tâlib'e nisbet edilen ve birçok şerhleri yazılan *Envârü'l-ukûl min eş'âri vaşîyyi'r-Resûl* adlı divanın da onunla bir ilgisi yoktur. *Dîvânü emîri'l-mü'mînîn 'Alî b. Ebî Tâlib* vb. adlarla anılan bu eser birçok defa basılmıştır (bk. Serkîs, *Mu'cem*, I, 1354). Aynı şekilde ona nisbet edilen *el-Kaşidetü'z-zeynebiyye*, *el-Kaşidetü'z-zebûriyye*, *el-Kaşidetü'l-cülcülütiyye*, *Muhammes*, *Cünnetü'l-esmâ*, *Münâcât* gibi eserler de bulunmaktadır (bk. Sezgin, II, 279-281). Güvenilir hiçbir kaynaktan Hz. Ali'nin herhangi bir eserinden söz edilmediği gibi onun eşsiz fesahat ve belâgatı yanında bu beyitlerin ona aidiyetini kabul etmek de mümkün değildir. Ayrıca Hz. Ali'nin hikmetli sözlerinden derlendiği ileri sürülen *Elf kelime* (Beyrut 1329), *Emsâlü'l-İmâm 'Alî* (İstanbul 1302), *Gurerü'l-hikem ve dü-rerü'l-kilem* (Leiden 1774), *Maflûbü külli tâlib min kelâmî 'Alî b. Ebî Tâlib* (Leipzig 1837) gibi kitaplar da bulunmaktadır.

Hz. Ali'nin hikmetli sözlerinden bazıları şunlardır: "İnsanlara anlayacakları şeyleri (veya hadisleri) söyleyiniz. Aksi halde Allah ve Resulü'nün yalanlanmasına gönlünüz razı olur mu?" "İnsanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanacaklardır." "Kişi bilmediğinin düşmanıdır." "Her şey azaldıkça, ilim ise arttıkça kıymetlenir." "Size en büyük âlimin kim ol-

duğunu haber vereyim mi? Allah'ın kullarına onun yasaklarını cazip göstermeyen, Allah'ın verdiği mühlete aldanıp da onlara ilâhî azaptan kurtulduklarını telkin etmeyen ve O'nun rahmetinden ümit kesilmesine sebep olmayan kim-sedir."

Fazileti. *Aşere-i mübeşşere**'den olan Hz. Ali'nin fazilet ve menkıbelerine dair rivayetler, Ahmed b. Hanbel'in de dediği gibi, diğer sahâbîler hakkında nakledilen rivayetlerle kıyaslanamayacak kadar çoktur. Bazı ilim adamlarına göre, Hz. Ali'ye muhalif olan Emevî yöneticilerden bir kısmının onun faziletleri hakkında rivayette bulunmaları tehdit etmeleri, buna karşılık sahâbîlerin onunla ilgili olarak Hz. Peygamber'den duydukları her sözü, gördükleri her olayı özellikle tesbit etmeye gayret etmeleri bu rivayetlerin çoğalmasına imkân hazırlamıştır. Diğer taraftan Şiîler'le onu bâtıl davaları adına istismar eden fırkalar, fazileti konusundaki sahih haberlerle yetinmemişler, daha onun sağlığında, diğer halifelerden üstünlüğüne dair kendisini bile rencide eden hadisler uydurmuşlardır. Nitekim Şiî âlimlerden İbn Ebû'l-Hadîd, *fezâil** ile ilgili uydurma hadislerin ilk defa Şiîler tarafından ortaya konduğunu ve Ali b. Ebû Tâlib hakkında pek çok hadis uydurulduğunu söylemektedir (*Şerhu Nehci'l-belâğa*, III, 26). Gerek onun gerekse ehl-i beytinin fazileti konusunda Küfeli'ler 300.000'den fazla hadis uydurulduğuna dair rivayet (İbn Arrâk, I, 407) mübalağalı olsa bile, bu konuda yine de bir fikir vermektedir. İmam Nesâî'yi Hz. Ali'nin faziletlerine dair rivayet edilebilir durumdaki hadisleri *Kitâbü'l-Haşâ'îş fi fazli 'Alî b. Ebî Tâlib* adlı eserde (Kahire 1308) toplamaya sevkeden önemli sebeplerden biri, onun hakkında pek çok hadisin uydurulmuş olmasıdır. Bununla beraber eserde yer alan Hz. Ali ile ilgili kırk kadar konudaki 200'e yakın rivayetin hepsi de aynı sağlamlıkta değildir. Ahmed b. Hanbel *Kitâbü Fezâ'îli's-şâhâbe* adlı eserinde (Mekke 1403/1983) Hz. Ali'nin faziletlerine dair rivayetlerden 300 kadarını toplamıştır (II, 563-728). Eseri neşre hazırlayan Vasiyyullah b. Muhammed Abbas'ın titiz çalışmalardan anlaşıldığına göre bu rivayetlerin elliye yakını *sahih**, pek azı *hasen**, on yedisi *mevzû**, geri kalanları da güvenilemeyecek derecede *zayıf**'tır.

Hz. Ali'nin faziletleri hakkında aşırı Şiî guruplar (*Gâliyye**) tarafından uyduru-

lan hadislerin önemli bir kısmı İslâmî ölçülerle bağdaşmayacak mahiyettedir. Meselâ öldükten sonra onun dünyaya tekrar döneceğine veya öldürülmeyip hâlâ yaşadığına, onda ilâhî bir özellik bulunduğuna, bulutta gizlendiğine, gök gürültüsünün onun sesi, şimşegin de kamçısı olduğuna ve Hz. Peygamber'den sonra onun peygamber olarak gönderileceğine dair rivayetler bu kabildendir. Öte yandan Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin aynı nurdan yaratıldıklarına, meleklerin onlar için yedi yıl istiğfar ettiğine, Hz. Ali'nin insanların en hayırlısı olduğunu inkâr edenlerin dinden çıktığına dair rivayetlerle benzeri pek çok haberin Hz. Peygamber tarafından söylenmediği muhakkaktır (İbn Arrâk, I, 351-371, 392-407; Şevkânî, s. 342-384). Kurân-ı Kerîm'deki "sebîl, sırât-ı müstakîm, vesîle, hablül-lah, el-urvetü'l-vüskâ, nur, hüdâ, hâdî, şâhid, siddîk, fâruk, iman, islâm, rıdvan, ihsan, cennet" gibi terimlerle Hz. Ali'nin kastedildiğini, bazan Hz. Peygamber'e isnad ettikleri uydurma hadislerle, bazan da İbn Abbas, İmam Bâkır gibi sahâbî ve âlimlere nisbet ettikleri yorumlarla ispatlamaya çalışmışlardır (İbn Şehrâşûb, III, 71-103). Hz. Ali'ye bağlılıkta İslâmîyet'le bağdaştırılamayacak tarzda aşırı davranan fırkalar içinde onun Hz. Peygamber'e denk veya ondan üstün olduğuna inananlar bulunduğu gibi, onu Hz. Peygamber'i nebî olarak gönderen ilâh kabul edenler de vardır (*Elr.*, I, 845-846). Bu sebeple Ali ile ilgili olarak uydurulan haberler birbirinden farklı karakterler arz etmektedir.

Hz. Ali'nin faziletlerine dair, yukarıda zikredilenler gibi asılsız olmamakla beraber, muhaddislerin birçoğu tarafından zayıf olarak değerlendirilen rivayetler de vardır. Bunlardan biri şöyledir: Bir gün Hz. Peygamber'e kızartılmış bir kuş takdim edilmişti. O da Allah Teâlâ'ya, "Bunu benimle yemek üzere en sevdiğin kulunu gönder" diye dua etti. Derken Ali geldi; birlikte yediler (Mübârekfûrî, X, 223-225; diğer rivayetleri için bk. Heysemî, IX, 125-126; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye*, IV, 61-63). Hadisin çeşitli rivayetlerinde Hz. Âişe'nin veya Enes b. Mâlik'in, kendi yakınlarından birinin bu şerefe nâil olmasını istedikleri için kapıya kadar gelmesine rağmen Ali'yi içeri almadıkları, fakat sonunda onu kabul etmek zorunda kaldıkları anlatılmaktadır. Tirmizî hadisin zayıf (garîb) olduğunu söylemektedir. Hz. Ali ile ilgili olarak hadis âlimlerinin üzerinde

en çok tartıştığı rivayetlerden biri de "... أنا مدينة العلم " hadisi. Hz. Peygamber'den sonra ilim ve hikmet kaynağının Ali olduğunu ifade eden bu haber, " أنا مدينة العلم وعلى بابها " veya " أنا دارالحكمة " gibi değişik lafızlarla da rivayet edilmiştir. Hz. Ali'nin Resûlullah'tan *gayb** ilmini öğrendiği, ondan mânevî ilimler tahsil ettiği, bu sebeple de ilim öğrenmek isteyenin mutlaka ondan feyiz alması gerektiği iddiası bu rivayete dayandırıldığı gibi, hilâfetin sadece Ali ve evlâdına ait bir hak ve imtiyaz olduğu görüşü de bu ilim telakkisiyle desteklenmektedir. Ancak daha Resûl-i Ekrem'in sağlığında ve sonraki devirlerde kıraat, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimlerin muhtelif sahâbîlerden öğrenildiği bilinmektedir. Bu sebeple ilim kapısının sadece Hz. Ali olduğunu ileri sürmek isabetli bir görüş değildir. Onun Hz. Peygamber'den özel bir ilim ve tâlimat almadığı da -yukarıda belirtildiği üzere- kendi ifadesiyle sabittir. Dolayısıyla bu hadise dayanarak mânevî ilimlerin sadece onun vasıtasıyla elde edilebileceğini iddia etmek mümkün değildir. Tirmizî hadisin " أنا دارالحكمة " rivayetini almış ("Menâkıb", 20), bu rivayetin garîb ve münker olduğunu ifade etmiştir. İbnü'l-Cevzî gibi âlimler hadisin mevzû olduğunu belirtirken Hâkim muhtelif rivayetlerini vererek sahih olduğunu ileri sürmüş (*el-Müstedrek*, III, 126-127), Zehbî ise Hâkim'in görüşüne katılmayarak mevzû olduğunda hiçbir şüphe bulunmadığını söylemiştir. İbn Hacer her iki görüşe de katılmayarak hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir. *el-Burhânü'l-celî fi tahkîki intisâbi's-sûfiyye ilâ 'Alî* adlı eserinde İbn Teymiyye'ye ve diğer bazı âlimlere ağır hakaretler ederek Hz. Ali'ye mânevî velâyetin verildiğini ispata çalışan Ahmed b. Muhammed b. Siddîk el-Gumârî, söz konusu hadisin sahih olduğuna dair *Fethü'l-meliki'l-âli bi-şihhati hadîsi bâbi medîneti'l-ilm 'Alî* adıyla bir kitap yazmıştır (Kahire 1389/1969, 117 s.). Muhaddislere rağmen bu hadisin sahih olduğunu kabul eden tasavvuf erbabı, Hz. Ali'nin yoğun hilâfet işleri sebebiyle tasavvufun esaslarını geniş bir şekilde açıklamaya fırsat bulamamış olsa bile bu ilmin esaslarını Hz. Peygamber'den öğrendiğini, bu esasları ondan da Hasan-ı Basrî'nin elde ettiğini ileri sürerler. Hadis âlimleri bu görüşe de karşı çıkarak Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'yi kısa bir süre görmekte beraber

ona talebelik etmediğini belirtirler (İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 263-267).

Hız. Ali'nin faziletine dair sahih hadisler de vardır. Aşırı Şii gruplar çok defa bu rivayetlerle yetinmeyerek onlara çeşitli ilâveler yapmışlar ve böylece ilk halifenin Ali b. Ebû Tâlib olması lâzım geldiği hususundaki iddialarını güçlendirmek istemişlerdir. Bu nevi rivayetlerin en meşhuru Gadîr-i Hum (غدير خم) hadisidir. Gadîr-i Hum'a dair haberlerin en güvenilir olanı Zeyd b. Erkam'ın rivayet ettiği hadistir. Buna göre, Hz. Peygamber Mekke ile Medine arasında bulunan Hum suyu başında bir konuşma yapmış, Allah'a hemdü senâdan ve ashâbına bazı öğütlerde bulunduktan sonra onları vefatını müteakip Allah'ın kitabına sarılmaya ve Ehl-i beyt'ine sahip çıkmaya teşvik etmiştir (Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 36; *Müsned*, IV, 366-367). İbn Mâce'nin *es-Sünen*'indeki Berâ b. Âzib'den rivayet edilen zayıf bir hadise göre Hz. Peygamber hacdan dönerken yolda bir yerde konaklamış, namaz kılınacağını ilân ettikten sonra Hz. Ali'nin elini tutmuş, "Ben müminlere kendi canlarından daha yakın değil miyim?" diye sormuş "Evet" cevabını aldıktan sonra da, "Ben kimin dostu isem bu da onun dostudur. Allahım! Onu sevenleri sen de sev, ona düşman olanlara sen de düşman ol!" demiştir (İbn Mâce, "Muḳaddime", 11). Şii kaynaklarda ise bu olay çok farklı bir şekilde verilmektedir. Onlara göre, Hz. Peygamber hac vazifesini ifa edip Medine'ye dönerken Ali'yi kendisinden sonra halife olarak ilân etmesini emreden âyet nâzil olmuş, fakat Peygamber bu tebligatı, as-hap arasında kargaşanın çıkmayacağı uygun bir zamanda yapmak düşünceyle biraz geciktirmeyi düşünmüş, bunun üzerine sahâbiler dağılıp gitmeden tebliğ etmesi gerektiğine dair ikinci bir âyet nâzil olmuştur. Allah Teâlâ, "Ey Resulüm! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini ifa etmemiş olursun; Allah seni insanlardan koruyacaktır" (el-Mâide 5/67) âyetini bu maksatla inzal etmiştir. Hz. Ali'nin halife tayin edildiğini tebliğ etmekten dolayı kendisine herhangi bir zarar gelmeyeceğini anlayan Hz. Peygamber Gadîr-i Hum'da konaklama emri vermiştir. Yüksekçe bir yere çıkıp Ali'yi sağına almış, yakında rabbine kavuşacağını belirttiikten sonra Allah'ın kitabı ile Ehl-i beyt'ine sarıldıkları takdir-

de doğru yoldan sapmayacaklarını söylemiş, daha sonra Hz. Ali'nin pazılarından tutarak, "Ben kimin dostu isem bu Ali de onun dostudur. Allahım! Onu dost bilene dost, düşman bilene düşman ol; ona yardım edene yardım et, onu yarıdmsız bırakanı da perişan et!" demiştir. Öğle namazını kıldırıktan sonra Ali'nin emirü'l-mü'minin selâmı ile selâmlanarak tebrik edilmesini emretmiş, Peygamber zevceleri de dahil olmak üzere kadın erkek bütün sahâbiler onu kutlamışlardır (*A'ḡânü's-Şi'â*, I, 290). Bu konudaki uydurma rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber onun halifeliliğini, "Ali benim vasım, kardeşim ve benden sonraki halifemdir. Onun sözlerini dinleyiniz ve ona itaat ediniz" diyerek ilân etmiş, fakat sahâbiler Peygamber'e karşı gelerek bu hadisi gizlemişlerdir (Ali el-Kârî, s. 433). İbn Kesîr Gadîr-i Hum olayına dair bazı rivayetleri *es-Sîretü'n-nebeviyye*'de (IV, 414-426), Heysemî de *Mecma'u'z-zevâ'id*'de (IX, 103-109) değerlendirmişlerdir. İbn Kesîr'in belirttiğine göre (IV, 414) Taberî, Gadîr-i Hum'la ilgili bütün rivayetleri iki cilt hacmindeki bir eserde toplamıştır. Öte yandan Hz. Peygamber'in hilâfeti vasiyet yoluyla Ali'ye tahsis ettiğine dair Şii'ler tarafından ileri sürülen rivayetlerin de asılsız olduğunu söylemek gerekir. Nitekim bu iddia Hz. Âişe'ye söylendiği zaman, "Tuhaf şey, Resûlullah Ali'ye ne zaman vasiyet etmiş?" diyerek menfi kanaatini belirtmiştir (Buhârî, "Vaşiiyet", 1; "Megâzî", 83; Müslim, "Vaşiiyet", 19). Hanımlarının bazı işlerini idare etmek ve borçlarını ödemek üzere ona vasiyette bulunmasını ise (Heysemî, IX, 112-114) bu mânadaki vasiyetle ilgisi yoktur. Hz. Ali'nin hücresi dışında, ashâb-ı kirâma ait olup da Mescid-i Nebevi'ye bakan bütün kapıların kapatılması konusundaki hadislerden (bk. Tirmizî, "Menâkıb", 20; *Müsned*, I, 175; II, 26; IV, 369; Heysemî, IX, 114-115) hareketle Hz. Peygamber'in onu zımnen halife tayin ettiği mânasını çıkarmak da doğru değildir. Zira Ali'ye ait hücrenin diğer hücreler gibi dışarıya da açılan bir kapısı bulunmadığı için onun mescide bakan kapısına dokunulmamıştır. Hz. Peygamber'in, "Ey Ali! İkimizden başkasının cünüp olarak bu mescidde yürümesi doğru değildir" (Tirmizî, "Menâkıb", 20) demesinin sebebi de tıpkı Hz. Peygamber gibi mescidin bitişiğinde oturmasından dolayıdır. Resûl-i Ekrem bu hadiseden yıllarca son-

ra, vefatından birkaç gün önce Hz. Ebû Bekir'in hücresi dışındaki kapıların kapatılmasını emrettiğine göre (Buhârî, "Şalât", 80, "Fezâ'ilü ashâbi'n-nebi", 3, "Menâkıbü'l-enşâr", 45), bu hadisten iddia edilen mânânın çıkarılması mümkün değildir.

Sahi olmakla beraber aynı şekilde istismar edilen hadislerden biri de Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye hitaben söylediği, "أنت منى وأنا منك = Sen bana bağlısın, ben de sana" (Buhârî, "Şulh", 6, "Megâzî", 43) hadisidir. Buhârî'nin kaydettiği rivayete göre, Hz. Peygamber hicretin 7. yılında yaptığı umreden sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "Amcacığım, amcacığım!" diye ağlayarak Hz. Peygamber'in arkasından koşmuş, Ali onu alıp Hz. Fâtıma'nın bulunduğu mahfeye koymuştu. Medine'ye vardıklarında Hz. Ali ile kardeşi Ca'fer ve Zeyd b. Hârise'den her biri çocuğu himayelerine almak istemiş, Hz. Peygamber, "Teyze anne sayılır" diyerek çocuğu teyzesiyle evli olan Ca'fer'in himayesine vermişti. Sonra da onların bu insanî hareketini takdir etmek ve gönülleri almak için Hz. Ali'ye soy, sıhriyet ve karşılıklı muhabbet gibi sebeplerle birbirlerine olan yakınlıklarını ima ederek, "Sen bana bağlısın, ben de sana" demiş; Ca'fer'e, "Sen hem yaratılış hem de huy bakımından bana benzersin" buyurmuş; Zeyd'e de, "Sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun" diye iltifat etmişti. Görüldüğü üzere Resûlullah bu sözleri Hz. Ali'ye vesâyetle ilgisi olmayan bir münasebetle söylemiştir. Bu hadisin farklı bir rivayeti Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde bulunmaktadır ("Menâkıb", 20). Buna göre, Yemen Seferi'nden dönen Ali'yi, bu sefere katılan sahâbilerden dördü bazı davranışları sebebiyle Peygamber'e şikâyet etmek istemiş, o da, "Ali'den ne istiyorsunuz?" diye üç defa çıkıştıktan sonra, "Ali bendendir, ben de ondan; benden sonra o bütün müminlerin velisidir" buyurmuştur. Bu hadisteki, "Benden sonra o bütün müminlerin velisidir" ifadesi, Şii'ler'e göre Ali b. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'den sonra halife olacağını gösterir. Halbuki Tirmizî bu hadisi sadece bir râvinin rivayet ettiğini ve bir başka tarikle geldiğine vâkıf olamadığını söylemiştir. Gerçek bu senedde gerekse Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki (IV, 437) senedde Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî adlı aşırı Şii bir râvi vardır. "Muâviye'nin adı anılınca ona hakaret eden, Ali'nin adı anı-

linca oturup ağlayan" (İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, II, 97) bu râvî sebebiyle hadis zayıftır. Gerçi aynı hadisi Ahmed b. Hanbel değişik bir senedle de rivayet etmektedir (IV, 356). Fakat bu senedde de Eclah el-Kindî adlı bir başka Şîî vardır (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 79). Hadisin diğer rivayetlerinde "benden sonra" ifadesinin bulunmayışı (bk. *Müşned*, I, 84, 118, 119, 152, 331; IV, 281, 368, 370, 372; V, 347, 366, 419), bu ilâvenin iki Şîî râviden kaynaklandığı kanaatine ağırlık kazandırmaktadır. Söz konusu ifade sahih olsa bile Hz. Peygamber'in Ali b. Ebû Tâlib hakkındaki dedikoduları ortadan kaldırmak maksadıyla bunu söylediği açıktır. Zaten onun bir dedikodu, bir anlaşmazlık veya itikadı zedeleyecek bir yanlış anlama karşısındaki tutumu hep böyle olmuş, daima olayları anında yatıştırma cihetine gitmiştir.

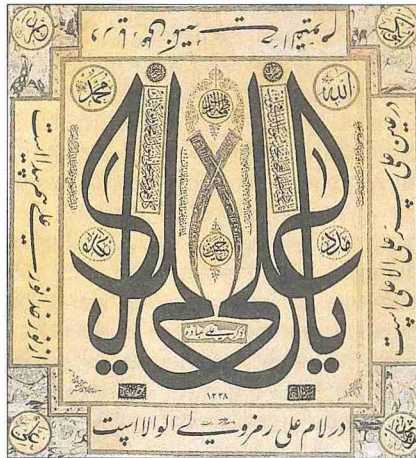
Sahih olduğu halde istismar konusu edilen hadislerden bir diğeri de şudur: Hz. Peygamber Tebuk Seferi'ne giderken Ali'yi Medine'de yerine vekil olarak bırakmış, fakat onun kadınlarla ve çocuklarla kalıp savaşa katılmamaktan dolayı şikâyetçi olduğunu görünce, "Hârûn'un Mûsâ'ya yakınlığı ne ise senin de bana yakınlığın öyledir; yalnız benden sonra peygamber gelmeyecektir" buyurmuştur (Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 9, "Meğâzî", 78; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 30-31). Hz. Mûsâ ile Hârûn arasında kardeşlik ve nübüvvet yakınlığından başka Tûr'a çıktığı sırada belli bir zaman için Benî İsrâîl'i idare etmek üzere Hârûn'un Mûsâ'ya vekâlet etmesi münasebeti vardır. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber nübüvvet yakınlığının imkânsızlığını belirtmiştir. Geride nesep yakınlığı ve savaşa katılmayan Medine halkını belli bir zaman için idare etmek üzere Hz. Peygamber'e vekâlet etme işi kalmıştır. Nitekim Peygamber'in diğer seferlerinde aynı görevi diğer sahâbiler ifa etmiştir. Buna rağmen söz konusu hadis, Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilâfetin Hz. Ali'ye ait olacağına dair Şîa'nın ileri sürdüğü iddiaların önemli dayanaklarından birini teşkil etmiştir (bu konudaki diğer rivayetler için bk. Heysemî, IX, 109-111).

Hz. Ali'nin faziletine dair en güvenilir rivayetlerden biri de şöyledir: Hz. Peygamber Hayber kuşatması sırasında, sancağı bir gün sonra Allah ve Resulü'nü seven birine vereceğini ve zaferin onun eliyle kazanılacağını söylemişti. Bu müjde Ömer b. Hattâb'ı bile heyecan-

landırmış, fakat Hz. Peygamber sancağı Ali b. Ebû Tâlib'e vermiş ve fetih gerçekleşmişti (Buhârî, "Cihâd", 102, 121, 143, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 9; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 32-35). Bir diğer sahih rivayet de Hz. Peygamber'in, Ali b. Ebû Tâlib'i ancak müminlerin sevebileceğine, ona sadece münafıkların kin besleyeceğine dair hadisidir (Müslim, "İmân", 131). Hz. Peygamber'e ilk inanarlardan biri olması, onun evinde ve himayesi altında büyüüp yetişmesi, en sıkıntılı günlerinde yanbaşında bulunması, ayrıca hem amcazadesi hem de damadı olması gibi sebeplerle Resul-i Ekrem'in Hz. Ali'yi gönülden sevmesi ve ona diğer sahâbilerden farklı iltifatlarda bulunması tabiidir. Bütün bunlar onun faziletli bir sahâbî olduğunu göstermekle birlikte İslâm dini için büyük hizmetler ifa eden ve Hz. Peygamber'in çeşitli iltifatlarına mazhar olan Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman gibi büyük sahâbilerin üstünlüklerine gölge düşürmez ve bu tür haberlerin sahih olanları bile hilâfet için delil teşkil etmez.

Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgili rivayetleri bir araya toplama arzusu ilk asırlardan beri Sünnî, Şîî birçok müellifi bu sahada eser vermeye sevk etmiş, onun muhtelif gazvelerdeki kahramanlıklarını ve daha başka özelliklerini ele alan çalışmalar büyük bir yekûn tutmuştur. Fuat Sezgin, konuyla ilgili olarak ilk devirlerden günümüze kadar yazılan eserlerin belli başlılarını tesbit etmiştir (GAS, II, 278-279).

Hat sanatında çok yazılmış olan Aziz Efendi'nin celif-sülüs müsennâ "Yâ Ali" levhası (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

BİBLİYOGRAFYA :

- Müşned*, I, 83, 84, 88, 111, 118, 119, 136, 149, 152, 156, 175, 331; II, 26; IV, 281, 356, 366-368, 369, 370, 372, 437; V, 347, 366, 419; Buhârî, "İlim", 39, "Salât", 80, "Şulh", 6, "Vaşîyyet", 1, "Cihâd", 102, 121, 143, 171, "Cizye", 10, 17, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 3, 9, "Menâkıbü'l-enşâr", 45, "Meğâzî", 43, 78, 83, "Tefsîr", 2/6; Müslim, "İmân", 131, "Edâhi", 43-45, "Vaşîyyet", 19, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 30-31, 32-35, 36; İbn Mâce, "Muḳaddime", 11; Ebû Dâvûd, "Aḳḳiye", 6; Tirmizî, "Aḥkâm", 5, "Tefsîr", 4, "Menâkıb", 20; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 107-146; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü Fezâ'ilü's-şahâbe*, Mekke 1403/1983, II, 563-728; Nesâî, *Tehzibü Ḥaşâ'îşü'l-İmâm 'Alî* (nşr. Ebû İshak el-Huveynî), Beyrut 1404/1984; Vekî, *Aḥbârü'l-kuḏât*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 84-97; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü 'Alî Ebî Tâlib*, Beyrut 1405/1985, III, 71-103; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerḥu Nehci'l-belâğa*, Beyrut 1374/1954, III, 23, 26; Muhammed b. Yûsuf el-Gencî, *Kifâyetü't-tâlib fî menâkıbi 'Alî b. Ebî Tâlib* (nşr. Muhammed Hâdî el-Emînî), Tahrân 1404; İbn Kesîr, *es-Sîre* (nşr. Mustafa Abdülvehîd), Kahire 1964-66 — Beyrut 1396/1976, IV, 414-426; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 10-13; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 79; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kur'ân* (Beşâr), I, 25-28; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut 1967, IX, 103-111, 112-115, 125-126; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 546-547; a.mlf., *Esne'l-meṭâlib fî menâkıbi seyyidina 'Alî b. Ebî Tâlib* (nşr. Muhammed Hâdî el-Emînî), Tahrân, ts.; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (nşr. Muḥibbüddin el-Hatîb v.dğr.), Kahire 1407/1986, VII, 18-19, 663; a.mlf., *el-Meṭâlibü'l-âliye* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Küveyt 1393/1973, IV, 61-63; a.mlf., *el-Şâbe*, II, 507-510; a.mlf., *Tehzibü't-Tehzib*, II, 97, 263-267; VII, 334-339; Âmirî, *er-Riyâzül-mustetâbe* (nşr. Ömer Ebû Hacle), Beyrut 1979, s. 163-176; Hazrecî, *Ḥulâsatü Tezhib*, s. 274-275; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif — Abdullah Muhammed es-Sadîk), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Kahire), I, 351-407; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fî'l-aḥbârü'l-mevzû'a* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî — Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut, ts. (Dârü'l-Mektebetü'l-İlmiyye), s. 342-384; Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-aḥvezi*, Medine, ts. (el-Mektebetü's-Selefiyye), X, 211-214, 223-225; Brockelmann, *GAL*, I, 38-39; *Suppl.*, I, 73-76; Serkis, *Mu'cem*, I, 1354; A'yânü's-Şî'a, I, 290; Ömer Ferrûh, *Târîḫü'l-edeb*, I, 307-313; Muhammed Rızâ, *el-İmâm 'Alî b. Ebî Tâlib*, Kahire 1358/1939 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütüb), s. 320-322; M. Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessîrân*, Kahire 1381/1961-62, I, 88-91; Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî, *'Alî b. Ebî Tâlib: İmâmü'l-ârifîn ev el-Bürhânü'l-celî fî tahkiki intişâbi's-şafîyye ilâ 'Alî*, Kahire 1389/1969; Ö. Nasuhî Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, İstanbul 1973-74, I, 216-222; Sezgin, *GAS*, II, 278-281; M. Yaşar Kandemir, *Meuzû Hadisler*, Ankara 1975, s. 32-42; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttâbü'n-nebi*, Riyad 1401/1981, s. 96-97; Muhammed Rewâs Kal'acî, *Meusû'atü fîḫi 'Alî b. Ebî Tâlib*, Dimaşk 1403/1983; I. K. Poonawala — E. Kohlberg, "Alî b. Abî Tâleb", *Elr.*, I, 838-848.

M. YAŞAR KANDEMİR